

КОНСПЕКТ ПО ТЕОРИЯ НА АНТИВЪЗПИТАНИЕТО

Елка Кирилова Янакиева

Югозападен университет „Неофит Рилски” - България

Социалната ситуация на развитие на личността обуславя развитието на личностовите средови приоритети, т.е. под нейно влияние се формира ценностно отношение към различните качества на средата и се организира собственото взаимодействие с нея. Този факт е формулиран забележително още от Н. Живков, основоположника на българското предучилищно възпитание и първият теоретик на предучилищната педагогика, който казва през 1887 г., че “. . . децата, които до седмата си годинка играха по улиците и се търкаляха в прахът и калта, и играха на орехи и пр., обикват калното, прашното, комарджийското, т.е. техното отечество е кално и комарджийско; децата, които си пък имаха за възпитатели груби, глупави слуги и слушаха само хули и суеверни приказки, техното отечество е хулата и суеверието; най-после ограничените в къщи да стоят и мълчат, обикват мъртвешкия живот, т.е. тяхното любезно отечество става мързелът. . .” (3, стр.7)

За да определим целта на антивъзпитанието ще трябва да разгледаме негативните тенденции във възпитателния процес като тръгнем отзад напред (от средствата и методите към задачите и целта) поради това, че тези социални цели никъде не са явно формулирани. Този факт обаче не означава, че не трябва да издирваме тези цели, да ги опознаваме и да разкриваме педагогическата технология на тяхната реализация. Целите на антивъзпитанието в посттоталитарното общество не са цели на цялото общество, а само на една твърде малка прослойка от него. За тази малка прослойка реализацията на тези цели е път към личното обогатяване, социокултурните антиценности се въвеждат във възпитателната практика като ценности, но не за себе си и ценностната система на собственото семейство, а за другите, за тези, които трябва да бъдат използвани като средство за постигане на собственото благополучие.

От кого и как се определя целите на антивъзпитанието? Първото, което трябва да подчертаем е, че на нас не са ни известни официално издадени и публикувани научни анализи и разработки, в които тази цел да бъде официално формулирана. Нейните адепти не я пропагандират, защото достатъчно добре осъзнават, че общественото съзнание няма да я приеме. Но и педагогиката, която е наука изследваща възпитателните процеси и явления, не изследва нейната феноменология и социокултурното ѝ влияние. Теорията на антивъзпитанието обаче е добре оформена на битово равнище (в тези среди, които са заинтересовани от нейното практическо внедряване), тя е стихийно функционираща в практиката като в този процес, разбира се, има и обмислени елементи, които добре разкриват нейната антиобществена същност. Наличието на някои технологични средства за възпитание (като компютърни игри с определено антиценностно ориентирано съдържание, елементи и съдържание на масовата култура и изкуството) говори, че върху проблема работят високо образовани хора и че част от методите и средствата за антивъзпитание са създадени с добро познаване на възрастовите психологически особености на децата, които трябва да се превърнат в кокошки, снасящи златни яйца т.е. да бъдат грубо и арогантно експлоатирани.

Първата и най-съществена линия на антивъзпитанието върви по пътя на манипулирането на инстинктите на човека (сексуалната сфера) в единство със създаването на условия за изграждане на физиологически и психологически зависимости. Науката е приела, че отношенията между двата пола не се задават по естествен природен път, а се определят от социалния облик на обществото, те зависят

от цял ред условия (политически, икономически, демографски и образователни). Сексуалните изменения са дълбоки, устойчиви, необратими, а възпитанието дава възможност за хармонично психологическо, емоционално и социално развитие в съответствие с биологичния пол на детето и съхраняване на неговото сексуално здраве. Антивъзпитанието насочва своите усилия към изграждането на такава нравственост, която обуславя конституирането на психологически зависимата личност. *Възпитателните влияния са насочени към създаването на педагогически условия за такава реализация на полово-ролевата идентификация на подрастващата личност, която да създаде възможности за ранен старт в сексуалния живот и развитие на оскърбителна икономическа експлоатация на човешките инстинкти.* Сексуалността, еротиката, и всичко, което е свързано с тях, се преподнасят пред децата във вулгарна но привлекателна тоналност, като нещо враждебно, като ниска страст на човека, като отрицание на социалния ред, семейството, културата, нравствеността и в никакъв случай не се свързват с развитието на висшите чувства, особено с любовта. Трябва да подчертаем, че това не се извършва от детската градина и училището, но влияе върху техния социално-психологическия климат и разгражда институциите отвътре, пречейки им да реализират пълноценно своите функции. В България този процес се разгърна още в първите дни на посттоталитаризма и се изрази преди всичко в появата на чалгата, която от музика и културен проблем постепенно започна да се превръща в нравствено-психологическо и социално състояние на българското общество, в стил и начин на живот който обхваща всички сфери на културното и общественото пространство. Чалгата – това е знакова система със свои вътрешни правила и логика, която чрез хедонистичната функция на изкуството вместо катарзис и възвисяване предлага омерзение и падение като подменя смисъла на ценностите и деконструира функциите на самото изкуство. Историческата хронология на събитията показва, че официалното излизане на чалгата е подкрепено финансово от Българската национална телевизия. Тя продуцира известния музикален албум „Ръгай чушки в боба” (1993) и националното турне на неговите автори. Още в тази продукция проследяваме „един любопитен процес, в който тарикатски една неавторска форма се автографира чрез порнографизацията ѝ, и при това с голям комерчески ефект.” (5) . По музиката и текста на една прекрасна, любима детска песен („Над смълчаните полета” стихове Д.Спасов, музика Хр.Недялков) е съставен нов текст, който е излъчен по ТВ, като много бързо придобива популярност сред децата и весело зазвуча във всички български детски градини и начални училища:

Ой, детенце, мило, сладко я послушай твоя татко:
няма радост по-голяма да заколим мама.

*

Кръчмички в снега се гушат, а коминчетата пушат
шесто чувство в мен напират пие ми се бира. (2)

Децата, които през 1993 пееха тази песен сега са 18 – 20 годишни. В този смисъл не е учудващо, че залите и стадионите на чалга-концертите са пълни. Повечето млади хора са израснали с агресивно налагащата се естетика на този стил, който съдържа в себе си чужди за българския народ мелодични линии (турски, цигански, гръцки, сръбски) и неприсъщи на нито един народ нравствени ценности. Традиционната българска естрада изчезва като школа, и този процес се засилва от арогантното отношение към творците (поети, композитори, певци). Така например в медийното пространство упорито се разнасят обидни за Лили Иванова твърдения, които касаят

възрастта ѝ (Шоуто на Слави – bTV), а така също и нейния произход - по-специално отнасянето на нейното семейство към "долната обществена прослойка"(1). Понятието „долна обществена прослойка” в българската култура се разбира не като социален статус в обществената стратификация, а като позиция на най-дълбоко морално падение на семейството, което може да принадлежи към която и да е социална прослойка. Едновременно с това тези позиции отхвърлят точно субектните характеристики на личността-творец, като решителност, всеотдайност и преданост към избора творчески път, воля и постоянство, поставяне на все по-високи цели и неутихващ стремеж към самоусъвършенстване, професионална дисциплина и широка обща култура, отговорност и психохигиена на личния живот. Естетическите и моралните оценки, излизайки от авторитетни и любими за децата и младежите източници, затварят пътя на приобщаването към стойностните постижения на личността и стесняват кръга от възможности за личен избор. Забележително е единството на жълтите ТВ-предавания и жълтата преса, както и на чалга-творците в оценките и отношението към всички стойностни явления в българския културен живот и дори към българската история. Така например наскоро пред българската общественост, чрез националната телевизия bTV беше представено рап-парчето „Аспарух в шатрата, шатрата” (хан Аспарух се възприема от историческата наука като основател на българската държава) (9). В тази песен интимната прическа на приятелката на лиричния герой се сравнява с тази на хана. Чат-форумите показват, че голяма част от младежите изцяло одобряват текста на песента, в която цитираното сравнение е най-мекия израз. Други изказват следното мнение: „Ясно е, че се шегуват с историята ни, но мисля, че в някои моменти са прекалили леко. Това малко ме учудва, но иначе песента е интересна”. И само отделни единици изказват огорчението си от това, че песента оскърбява националното им достойнство. Може би песента нямаше да доминира така тревожно, ако съществуваша творби, които да могат да се противопоставят както с естетическите си качества така и със романтичността и силата на внушението. Отсъствието на истински стойностни неща е заменено с добре пресметнати комерсиално значими сурогати.

И така, „педагогическото взаимодействие” на различните агенти на антивъзпитанието (телевизия, псевдоизкуство, интернет-мрежа) се оформя като мощен поток, който уеднаквява и нивелира отношението между ценностите и антиценностите, а така също и между културата и антикултурата. Тук прозира и тенденцията на оформяне на дълбока пропаст между старото и младото поколения; поколенията започват да говорят на различен език, а механизмите на социалното онаследяване се нарушават. Освен комерсиалните цели тук се изяснява и стремежът за формирането на естетическите и нравствените потребности на потребителя. В този процес участват няколко ексклузивни телевизионни канала, които макар и различни по собственост и програма, са еднакви по своите естетически възгледи – това са програмите, по които могат да се видят предимно млади момичета, утвърждаващи естетиката на чалгата. Те предлагат механизъм за осъществяване на полово-ролевата типизация чрез като че ли зададени отвън и обществено адмирирани норми. В последните години така се диктува модната линия в облеклото, която разголва все повече женското тяло и носи оттенъци на порнография. Самите изпълнителки добре осъзнават това - налагащия се стил на оскъдно облекло, олицетворение на мечтаните life-style и лукс, те използват само на сцената, но не и на улицата. На улицата това облекло се налага от невръстните им почитателки, а по-големите момичета и девойки се появяват така в коридорите на училищата, университетите, градските и общинските съвети. По този начин, без да разбират знаковите функции на облеклото, момичетата превръщат себе си в мишени на нездравни сексуални домогвания, които също оказват конкретно и често болезнено

влияние върху формирането на психо-сексуалната и полово-ролевата им идентичност. Заедно с това тези телевизионни канали налагат упорито и последователно приказката „за бедния циганин, чиито концерт напълни националния стадион, приказката за бедната девойка, която изведнъж заживява в лукс, приказката за Тигъра, който от прост борец се превръща в добре облечен бизнесмен” (10).

Едно от най-актуалните и вълнуващи чувства за подрастващите и младежите е любовта, която е “многопланов, сложен феномен, включващ социални, нравствени и естетически чувства” (8 стр. 260) Художествените ценности на чалгата не обхващат любовта в нейната многоплановост и многоаспектност, затова пък нейната изразност е привлекателна и за най-малките деца поради своята конкретна образност и външна ефектност. Концертите на чалга-звездите в местните механи са съпроводени с викторини и конкурси за най-добро подражание. Чалга-клиповете с техните текстове и изразност, голяма част от екшъните, екшън-комедиите и трилърите, утвърждават, че *сексуалността на човека не е свързана с неговата нравственост* или пък, че *между нея и нравствеността няма съществени различия*. В някои случаи приемствеността между поколенията е съвсем пряка. Най-напред се появи групата Пантерите, а след нея - детската версия, наречена „Малките пантери”, които изкопираха каките в облекло, художествена естетика и сценично поведение. В контекста на настоящият анализ групата „Малките пантери” заслужава специално внимание. Формацията беше съставена от четири момичета (12 -13 год), с откровенно ранно-сексуален имидж, като се започне от несъответстващия за възрастта им сексапил в облеклото и яркия грим и се стигне до несъответстващата за възрастта им еротичност на сценично поведение. Неизбежни са асоциациите с детското порно. Тези момиченца пътуваха едно цяло лято по Черноморието, заедно с родителите си, за да пеят в различни клубове и заведения. С израстването на децата групата престана да бъде така желана и атрактивна, но възпитателните последици от нея останаха да витаят в културното пространство. Тези деца инспирираха такова отношение към себе си, което вероятно ще определи целия им жизнен път. И не само това – те повлияха на своите връстнички, които им подражаваха, стремейки се да бъдат популярни и красиви и на своите връстници, формирайки техните представи за женска красота и очарование. Педагогическият анализ на отношението на децата и юношите показва, че това е социално приемлив сексуален модел, който доминира както в училище, така и в „детските дискотеки”. Последните се оказват не съвсем детски - те носят характеристиките на наситена сексуално среда, гарнирана с достъпа до алкохол и наркотици (на първо време „трева”).

Наситената сексуално среда е пусков механизъм за сексуалния нагон, защото чрез своето въздействие тя засилва потребността и напрежението, а готовността за действие се повишава. Така нараства вероятността за активно търсене на среща с “необходимите за задействане на поведението ключови дразнителни” (8 стр.302) В този смисъл сексуално наситената среда оказва натиск и злоупотребява сексуално с непълнолетни, въвлечайки ги преждевременно в сексуалния живот и възрастни, склонни към сексуални престъпления. Сексуалните престъпления, чиито жертва са деца, се преживяват болезнено не само от детето, което е засегнато, а и от много други деца и разбира се, от техните родители. Това са така наречените “вторични жертви”, за които травмата също така е тежка и много продължителна. Ненаказуемостта на тези престъпления, бавното съдопроизводство, измъкването на насилниците от примката на справедливото възмездие (а това са неща, за които телевизионните новини ни информират ежедневно), утвърждава у децата позицията, че е нормално да има жертви и насилници и ги поставя пред необходимостта да решат към коя страна на барикадата да се присъединят.

Възпитанието на жената като бъдеща майка дълги години беше единствения аспект на половото възпитание (особено през периода на социализма, но и тогава то беше на втори план, на първи беше възпитанието на бъдещите социалистически труженици, строители на новия живот). Сега единственият фактор в медийното пространство, който се опитва да утвърждава ценностите на майчинството и бащинството и свързаната с тези ценности нравственост са латиноамериканските сериали или така наречените “сапунени опери”. Но техните героини не са сексуален символ за подрастващите момичета и момчета. Преобладаващата част от филмовата продукция, показвана по кабелните канали, внушава такива представи за половите отношения, които са насочени срещу целомъдрието, съпругеската вярност, афишират блудството, те са изправени срещу свенливостта на човека. Някои предавания акцентират прекалено много върху хомосексуалните отношения, и този акцент е насочен основно към мъжете с такива наклонности – отново комерсиално, защото индустрията, която предлага услуги за тях е много по-голяма и обемна, отколкото тази, която е предназначена за жените с такива наклонности. В същото време хората, които имат такива наклонности, и са успели да се вградят в културния живот са атакувани и отричани заради сексуалната си ориентация. Същото можем да кажем и за другите медии, като например вестниците. Обичайно е информацията за абитуриентски или абсолвентски бал, или просто някоя младежка вечер, да подчертава поведението на акцентуирани личности, демонстрационен тип, които имат ярко изразена сексуална показност, която по своите показатели е близка до порнографията. Често информацията е съпроводена със съответните снимки. Така се създава илюзорната представа за масовост на подобно поведение и то се утвърждава като общоприет стил.

Една от водещите линии на антивъзпитанието е формирането на социалнопсихологическа готовност за употребата на наркотици. Редица компютърни клубове в страната предлагат специализирани игри, при които за да завършиш играта, преминавайки от едно ниво на друго, трябва да си вземеш от “банката” като награда за успешни ходове “дозата” наркотик. Когато влиянието на тези игри се осъществява на фона на разграждането на ценностното отношение към себе си, ефектът на тези игри е много по-разрушителен. Тези, на пръв поглед невинни игри, са съпроводени от допълнителни влияния. Някои телевизионни предавания дадоха възможност за официално издигане на тезата, че тези, които пушат цигари се тровят много повече от тези които пушат трева (джойнт) и че всъщност последната само те стимулира, прави те по-умен и психологически по-устойчив („Сблъсък” по ВТV). Някои водещи на телевизионни предавания откровено се присъединяват към това мнение и дори открито го поощряват („Защо не?” – БНТ). Така някои от децата са подготвени и вече са психологически съзрели за своята първа доза преди още да срещнат наркочилърите.

Трудовото възпитание на подрастващото поколение се извършва на фона и в контекста на масовата безработица и бедност в България. Дългият период на безработица в жизнения път на човека се съпровожда със сериозни психически изменения. Безработицата довежда до развитието на симптомите на социалната пасивност, безпомощността, бягството от отговорност. Тези промени са свързани както с деградацията на професионализма, така и с разрушаването на целостността на личността. Депресивното нарушаване на качествата на волята и притъпяването на чувствителността към външните въздействия снижава инициативността, особено на мъжете. Това от своя страна затруднява процеса на намиране на работа, защото работодателят е изработил у себе си професионален усет и не желае да взема тези хора на работа. Много хора, за да не изпаднат в подобна унижителна ситуация, предпочитат да емигрират и да поддържат семейството си, често работейки при изключително

трудни условия в чужбина. Може да се очаква, че този модел на отношения на родителите с труда формира у подрастващите качества, които ще бъдат пречка за професионалната им реализация. Детето възприема и подражава на емоционално подтиснатия родител, който не се труди, и още по-лошо – безизходността е унищожила неговото желание да се труди.

И следващият модел родители, който е модел за много малко деца, това е моделът на успешния бизнесмен. Тук също има вариации от възможности поради това, че съвременният български бизнесмен е дошъл по различен начин до своя успех, а следователно е изработил у себе си различна нравственост. Функционирането на тези модели се съчетава с изключително наглата експлоатация на младежкия труд. При тези условия българският модел, който намираме в народната мъдрост и който е бил валиден за по-голямата част от българското население (“Залудо работи, залудо не стой”, “С честен труд всичко се постига”) отдавна се разрушава. На негово място все по-обширни позиции заема другият български модел, който казва “От работа не се забогатява, от работа се хваща само гърбица.”

И не на последно място един от факторите, които съдействат за утвърждаването на антивъзпитанието е организацията на живота и дейността на децата в детската градина и в училище. За съжаление през последните години обществеността е насочила своите интереси повече към резултатите от обучението, а не към възпитателната среда в детската градина и учебния процес в училище. Съществува повишен научен интерес към проблемите на педагогическото взаимодействие, но общата демотивираност на учители и подрастващи е бариера пред въвеждането на постиженията на педагогическата мисъл в практиката. Очевидна е необходимостта да се върнем към педагогическите дискусии от 70-те години, които имаха за свой основен предмет на обсъждането догматизма и схоластиката в процесите на възпитание и обучение(7).

В заключение можем да кажем, че твърде актуално звучат думите на д-р Н.Кръстников, който през 1922 г. казва: “Бъдещото издигане и културно развитие на нашия здрав и млад народ ще зависи преди всичко от по-високото развитие на неговите социални чувства и от повдигане на общественото съзнание у неговата интелигенция. А това може да стане, между другото, чрез възпитаване на младежта в това направление, и чрез гражданска просвета на възрастните, за да може да се проявят и развият наченките на обществени чувства, а не да се притъпяват, чрез експлоатиране на низшата психика у народа и неговата интелигенция.” (5 стр.53)

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелов Б. Просто Лили. Притурка към сп. Слава, 31 май, 2006 г.
2. Вчера в детската градина - <http://textove.com/text.php?song=1393>
3. Живков Н. Детинска мъдрост. Ръководство за възпитание и обучение на децата от 1 до 3 години в дома и от 3 до 7 години в училищата. – Варна: печатница Хр.Н.Войников, 1887.
4. Кръстников Н. Опит за психологически анализ на нашия обществен живот. Реферат, четен в психологическото дружество в София. – С.: Изд-во на книжарницата на Цвятко Чолаков, 1922 г.
5. Милчев Л. Смет за сливи и ... Слави (Трифонов) – в. Литературен форум, 2002 г. – бр 6 (490) – от 12.02.2002 – 18.02.2002.
6. Над смълчаните полета - <http://www.mzd.mensa-bg.org/koledna.htm>
7. Народна просвета. Списание. – 1960 – 1970.

Статията е публикувана под заглавие Янакиева Е. Антивоспитание. - ж. Народно образование – 2007. - №9. – с. 232 – 234.

8. Речник по психология. Превод от немски. – С.: ДИ “Наука и изкуство”, 1989.
9. Шарата. Румънеца и Енчев - <http://textove.com/text.php?song=7545>
10. kazobon. Окото на тигъра. - <http://bpm.cult.bg/ezone/music/?id=680>.